

XII LENTELIŲ ĮSTATYMAI: BENDRŲJŲ ŠIUOLAIKINĖS TEISĖS PRINCIPŲ PRADMENYS

Stasys Vėlyvis *

Marius Jonaitis **

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4593
Elektroninis paštas marius.jonaitis@kat.lt*

Pateiktas 2007 m. lapkričio 8 d., parengta spausdinti 2007 m. lapkričio 26 d.

Santrauka. XII lentelių įstatymai (*Leges XII tabularum*) – pirmasis rašytinis romėnų teisės šaltinis, pasirodęs V a. pr. Kr. viduryje. Romanistikos mokslas, apibūdinamas ši teisės paminklą, jį tituluoja „didingu teisės kūrinium“, „fundamentaliu romėnų teisės paminklu, kuriame padėta visa senovės teisinė kūryba ir kuris nustatė vėlyvesnės teisės išsirutuliojimo gaires“, „visos vėlesnės romėnų teisė užuomazga“, „teise, kuria tebesinaudojame ir dabar“.

Patys romėnai XII lentelių įstatymus laikė visos teisės, t. y. tiek viešosios, tiek ir privatinės, šaltiniu (*fons omnium publicum privatique iuris*), o Markas Tulijus Ciceronas teigia, jog Romos mokyklose jų nuostatas buvę privalu įsiminti. Kitaip tariant, XII lentelių įstatymai buvo savotiškas „pagrindinis įstatymas“, sankcionavęs svarbiausius iki tol susiklosčiusius teisinius papročius bei įtvirtinęs reikšmingiausius teisinio reguliavimo principus.

Šiame straipsnyje į XII lentelių įstatymus stengiamasi pažvelgti ne tik tradiciniu, t. y. teisės istorijos, aspektu, kaip į iškiliausią ikiklasikinio laikotarpio romėnų teisės paminklą, bet ir mėginama rekonstruoti įstatymų tekste identifikuoti tai, kas šiandien yra tapę bendriausiais teisės principais, perimtais ir įgyvendinamais veik visų civilizuočių valstybių teisės sistemose.

Pagrindinės sąvokos: romėnų teisė, romėnų teisės įtaka šiuolaikinei teisei, XII lentelių įstatymai, bendrieji teisės principai, teisinio reguliavimo apibrėžtumas, teisės pastovumas.

1. XII LENTELIŲ ĮSTATYMŲ GENEZĖ IR JŲ REIKŠMĖ

Vokiečių romanistas Theodoras Kipp'as, gilinęs į romėnų teisės šaltinių istoriją, nurodo, kad „viduryje penkto šimtmečio prieš Kristų romėnų tauta sukūrė didingą teisės kūrinį – dvylikos lentelių įstatymus“ [1, p. 31]. Tuo tarpu daugiatomės studijos, skirtos romėnų teisei, autorius portugalų mokslininkas Sebastião Cruzas teigia, jog *leges XII tabularum* – tai ryškiausias antikinės teisės dokumentas ir vertingiausias šios epochos teisės paminklas ne tik pačiai Romai, bet visai Vakarų kul-

tūrai, vėlesnių teisinių institutų ir konstrukcijų pagrindas [2, t. 1, p. 178, 184].

Remiantis tradicija, susiformavusia remiantis romėnų rašytojų, istorikų, retorių (Tito Livijaus, Cicerono, Dionizijaus iš Halikarnaso) veikalais [3, p. 37], romanistikos mokslas iškėlė hipotezę, jog *leges XII tabularum* buvo *decemviri*¹ – legislatyvinės veiklos, vykdytos V a. pr. Kr. viduryje, rezultatas, o jų genezė glaudžiai susijusi su ilgamete plebėjų kova dėl savo teisių, kurią šie kovojo su patricijais. Siūlymai užrašyti paprotinę teisę buvo inicijuojami plebėjų tribūnų, kaip antai Terentilijaus Arsos (Gaius Terentilius Arsa) motyvuojant tuo, kad taikydami nerašytą paprotinę teisę magistratai (kurių dauguma priklausė patriciatui) piktnaudžiaujantys

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros profesorius.

** Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros docentas.

¹ Decemviri legibus scribundi(s) – dešimties narių (vyrų) komisija, sudaryta įstatymams parengti.

savo įgaliojimai, o teisės papročiai neretai aiškinami ir taikomi diskriminuojant plebėjus.

Šios legislatyvinės iniciatyvos neliko be atgarsio. 452 m. pr. Kr. tautos susirinkimas (*comitia*) sudarė dešimties patricijų komisiją (*decemviri legibus scribundi(s)*), kuriai iškeltas uždavinys per ateinančius metus parengti teisės nuostatų rinkinį. Tuo laikotarpiu *decemviri* buvo suteikta visa politinė valdžia valstybėje.² 451 m. pr. Kr. sudarytos dešimt lentelių su jose išdėstytomis teisės nuostatomis. Tais pačiais metais komisijos sudėtis atnaujinta išrenkant kitus dešimt Romos piliečių. Tarp jų šį kartą jau būta ir plebėjų. 450 m. pr. Kr. atnaujintoji komisijos sudėtis parengė dar dvi įstatymų lenteles³.

Paprastai visa romėnų teisė, jos klestėjimo ir tobulumo apogėjus nepelnytai siaurai sutapatinama su monumentaliausiu mūsų dienas pasiekusiu šios teisės sistemos *opus* – imperatoriaus Justiniano iniciatyva parengta romėnų teisės kodifikacija, kuri viduramžiais traktuota kaip pasaulietinės teisės normų visuma ir vadinta *Corpus Iuris Civilis*^{4,5}.

Nors poklasikinės romėnų teisės šaltiniai, ypač Justiniano tekstai, be abejonės, ilgus šimtmečius buvo, o ir dabar išlieka pagrindinė šiuolaikinių romanistinių tyrimų bazė, grįžtant *ad fontes*⁶ verta prisiminti, jog pirmasis rašytinis romėnų teisės sąvadas buvo šlove ir legendomis apgaubti XII lentelių įstatymai (*leges XII tabularum*). Juolab kad patys romėnai šiam teisės aktui teikė ne mažesnę reikšmę nei toji, kuria romanistikos mokslas jau viduramžiais apsupo *Corpus Iuris Civilis*. Romos istorijos nuo *urbs aeterna*⁷ įkūrimo autorius Titas Livijus XII lentelių įstatymus įvardina kaip *fons omnis publici privatiq̄ue iuris*⁸ *bei velut corpus omnis romani iuris*.⁹ Ne mažiau įskalbingai apie anuometinę *leges XII tabularum* reikšmę byloja ir Marko Tulijaus Cicerono (Marcus Tullius Cicero) pastaba, jog net ir gerokai vėliau, t. y. šio žymiojo oratoriaus ir retorikos laikmečiu, klasikinėje romėnų teisės raidos epochoje, *leges XII tabularum* buvo laikomi nelygu tam tikra teisės *essentia*¹⁰, privalomai žinotina kiekvienam: „*Discebamus enim pueri XII ut carmen necessarium, quas iam nemo discit*“.¹¹

² Tauta, susibūrusi į susirinkimą, organizuotą kurių pagrindu (*comitia curiata*), įsteigia ekstraordinarinę magistratūrą – *decemviri legibus scribundi consulari potestate*, kuriai suteikiama visa politinė valdžia valstybėje vienerių metų laikotarpiui. Įsteigus šią magistratūrą suspenduojamos visų ordinarinių magistratūrų, išskyrus plebėjų tribūną, galios.

³ Plačiau apie XII lentelių įstatymo sudarymo aplinkybes žr. [1, p. 31–37], taip pat [4, p. 7–18].

⁴ *Corpus* lotynų kalboje yra daugiareikšmis žodis, kuris, be kita ko, reiškia esmę, kieno nors visumą, taip pat teisės normų sąvadą [5, p. 202].

⁵ Pavadinimas *Corpus Iuris Civilis* įsitvirtino viduramžiais, kai prancūzų humanistas Dionizijus Gotofredas (Dionisius Gothofredus) (1549–1622) 1583 m. Ženevoje pirmą kartą drauge išleido pirmąsias tris Justiniano kodifikacijos dalis, t. y. *Codex*, *Institutiones*, *Digesta*, bei ketvirtąją dalį – *Novellae* [1, p. 164–165].

⁶ Lot. – prie ištakų.

⁷ Lot. – Amžinasis Miestas.

⁸ Visos viešosios ir privatinės teisės šaltinis (Livius III, 34, 6) [6, p. 114].

⁹ Kaip visos romėnų teisės sąvadas (Livius III, 34, 7) [6, p. 115].

¹⁰ Lot. – esmė.

¹¹ *Cicero de legibus* 2, 23, 59. <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg.shtml>. Šioje ištraukoje Ciceronas kalba apie tai, jog mokyklo-

XII lentelių įstatymai neabejotinai yra vienas iškiliausių teisės istorijos paminklų, suteikiantis galimybę žvilgtelėti į ankstyvasias genialiosios romėnų teisės raidos stadijas bei geriau suprasti vėliau įvykusius teisinio reguliavimo pokyčius, jo tobulinimą klasikinėje bei Justiniano epochos teisėje.

Šiandien minėtas teisės paminklas yra reikšminga intelektualinė paskata senovės tyrinėtojams. Vargiai pavyktų suskaičiuoti visus XII lentelių įstatymų analizei paskirtus darbus ar bent jau didžiąją jų dalį. *Leges XII tabularum* kelia ne tik teisininkų ar istorikų, bet ir ne ką mažesnių ekonomistų, lingvistų, sociologų susidomėjimą. Įsiskaitydami į romėnams svarbiausias teisės nuostatas ekonomistai mėgina nustatyti, koks buvo Romos valstybės plotas, gyventojų skaičius, kuo šie vertėsi. Tuo tarpu kalbotyros specialistai imasi atkurti kalbą, kuria kalbėjo senieji *quirites*¹², tiria amžių tėkmėje vykusius atskirų žodžių tarties bei jų junginių vartosenos pokyčius, ieško oskų ir umbrų kalbų įtakos pėdsakų. Sociologai siekia nustatyti konkrečių visuomenės narių, jų grupių socialinę padėtį, išsamiai išsiaiškinti konfliktų tarp patricijų ir plebėjų priežastis. Teisininkai ne tik tęsia ilgus šimtmečius trunkantį darbą, susijusį su kuo tikslesne XII lentelių teksto palingeneze¹³, bet kaskart dažniau svarsto ir klausimą, kokios įtakos *decemviri* sudarytame rinkinyje išdėstytos teisės nuostatos turėjo šiuolaikinės teisės principų formacijai [9, p. 287–302].

Taigi požiūris į šį ikiklasikinės *ius romanum* šaltinį, kaip ir apskritai į visą romėnų teisę, neturėtų ir neapsiriboti vien teisės istorijos, teisinio palikimo aspektais. Dėmesingesnis žvilgsnis į šį teisės paminklą leidžia rekonstruoti XII lentelių įstatymų tekste pastebėti tokias reikšmingas detales, kurios yra tikriausias įrodymas, jog tai – ne vien tik „antikvarinė“ vertybė: atkurtoje įstatymų teksto eilutėse galime įskaityti kai kuriuos itin reikšmingus bendruosius teisės ar atskirų jos šakų principus, nuostatas, kurių veikiami formavosi bei kuriuos perėmė šiuolaikinė, galiojanti teisė. Ireneusz Żeberas tvirtina, jog XII lentelių įstatymus galima pripažinti visos romėnų teisės pagrindu [10, p. 46–47], o garsusis prancūzų romanistas Paulis Frédéricas Girardas teigia: „Jis (t. y. XII lentelių įstatymai – *aut. past.*) yra fundamentalinis romėnų teisės paminklas, kuriame pa-

je buvo privaloma mokyti XII lentelių įstatymų tekstą. Iš tiesų nėra žinoma, ar Cicerono laikas Romos mokyklose buvo mintinai mokomasi ištiso (nors ir nedidelės apimties) XII lentelių įstatymų teksto. Greičiausiai mokiniams buvo privalu žinoti teisiniu aspektu reikšmingiausias nuostatas. Be to, mokomasi buvo ne originalaus šio teisės akto teksto, kadangi originalas dingo galų antpuolio metu apie 390 m. pr. Kr., bet iš lūpų į lūpas, iš kartos į kartą perduodamų įstatymų, kurie buvo nuolat aktualinami ir koreguojami nuostatų perpasakojimu [4, p. 12–13].

¹² Lot. *Quirites* – kviritai, arba Romos piliečiai. Tai labai senas terminas, greičiausiai kilęs iš *civites* (kurijos vyrai). Kurija (*curia*) – tai seniausias *populus Romanus* padalijimo, pagrįsto giminine santvarka, vienetas. Romėnų tauta buvo suskirstyta į tris tribas (*tribus*): *Titius*, *Ramnes*, *Luceres*. Kiekviena triba buvo sudaryta iš dešimties kurių, o kiekvienai kurijai priklausė dešimt giminių (*gentes*). Trisdešimt kurių sudarė seniausią Romos politinės organizacijos formą – *comitia curiata* (kurių pagrindu sudaryta patricijų susirinkimą), kuris, manoma, egzistavo jau Karalystės laikotarpiu [7, p. 42, 46].

¹³ Palingenezė – (iš graik. *palin* – iš naujo + *genesis* – atsiradimas) atsinaujinimas, atgimimas [8, p. 361].

dėta visa senovės teisinė kūryba ir kuris nustatė vėlyvesnės teisės išsirutuliojimo gaires“ [11, t. 1. p. 42].

Šios publikacijos tikslas ir yra nuodugniau pažvelgti į kai kuriuos reikšmingiausius bendruosius teisės principus, kurių genezė siekia XII lentelių įstatymus.

2. XII LENTELIŲ ĮSTATYMAI IR KAI KURIE BENDRIEJI ŠIUOLAIKINĖS TEISĖS PRINCIPAI

XII lentelių įstatymai, kaip ir visa romėnų teisė, šiuolaikiniam teisininkui pirmiausia asocijuojasi su private ar vien tik civiline teise, jei vartosime šį terminą šiandien mums įprasta, tačiau ne romėniškos *ius civile*¹⁴ prasme. Kita vertus, čia dar kartą reiktų prisiminti Titą Livijų, XII lentelių įstatymus titulavusį kaip *fons omnis publici privatique iuris*. Kadangi XII lentelių įstatymams Romoje teko savotiško „pagrindinio įstatymo“ statusas, nesuklysim teigdami, jog atskiros jų nuostatos gali būti laikomos bendraisiais teisės aiškinimo ir taikymo principais.

Mūsų nuomone, tam tikra prasme jau pačios *leges XII tabularum* priėmimo aplinkybės laikytinos reikšmingomis šiuolaikinio teisinio apibrėžtumo principo formavimuisi. Nemaža dalis autorių, aptardami legislatyvinės komisijos (*decemviri*) veiklą bei nagrinėdami XII lentelių įstatymų turinį, atkreipia dėmesį, jog *decemviri* nekūrė naujų teisės normų. Mareko Kuryłowicziaus nuomone, didžiąją įstatymų dalį sudarė jau žinomos paprotinės teisės normos [12, p. 180].¹⁵ Be to, *leges XII tabularum* užrašytų teisės papročių turinys nebuvo ypač palankus plebėjams [13, p. 4], todėl natūralu klausiti, kokie tikslai bei siekiniai skatino šias legislatyvinės iniciatyvas? Mūsų nuomone, aiškiausiai į šį klausimą atsako Peteris Steinas: „Plebėjai tvirtino, jog jei teisiniai papročiai būtų užrašyti iki tol, kol kyla ginčai dėl jų taikymo, jų (t. y. plebėjų – *aut. past.*) padėtis būtų pranašesnė. Jiems būtų žinoma savoji teisinė padėtis, o rašytinis įstatymų tekstas ribotų pontifikų galias aiškinant teisę (...) Pats faktas, jog didelė teisės normų dalis įgijo apibrėžtą formą, reiškė, jog jie žinojo savo teisinę padėtį“ [13, p. 3–4]. Šiandien neretai, o ir visiškai pagrįstai teigiama, jog teisinio apibrėžtumo ir teisėtų lūkesčių principas yra kilęs, o konkretūs jo reikšminiai aspektai suformuluoti Europos Sąjungos teisėje bei Europos Teisingumo Teismo, kuris laiko šį principą vienu iš bendrųjų Europos Sąjungos teisės principų,¹⁶ praktikoje [14, p. 65–66]. Mūsų nuomone, kalbant apie teisinio apibrėžtumo ir teisėtų lūkesčių principų kilmę, ypač istorine prasme, būtina pridurti ir tai, jog pirmą reikšmingą

¹⁴ Romėnų *ius civile*, arba *ius Quiritium*, su šiuolaikine civiline teise nesutampa nei reguliavimo dalyko, nei subjektų sąrašo aspektu. Iš pradžių romėnų *ius civile* – tai tik Romos piliečių teisė, reguliavusi iš esmės visus jų teisinius santykius, ir tik II a. pr. Kr. išryškėja tendencija šiuo terminu apibrėžti vien privatinę teisę [3, p. 60–61].

¹⁵ Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurie autoriai, pavyzdžiui, Peteris Steinas, teigia, jog XII lentelių įstatymai nekonstatavo to, kas buvo visiems žinoma ir laikoma teise, bet atkreipdavo dėmesį į tokius dalykus, kurie kėlė ar galėjo ateityje sukelti diskusijų [13, p. 4].

¹⁶ Pavyzdžiui, žr. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2004 01 13 sprendimą byloje C-453/00 *Kühne & Heitz*.

žingsnį link minėto principo įgyvendinimo žengė *populus Romanus*, inicijavusi XII lentelių įstatymų parengimą ir priėmimą. Juk *leges XII tabularum* pasirodymą paskatino tai, kas šiandien laikoma tam tikrais teisinio apibrėžtumo principo aspektais, kaip, pavyzdžiui, siekimas užtikrinti teisinių santykių subjektų teisių ir pareigų apibrėžtumą, teisinių santykių stabilumą, teisinės padėties aiškumą. Władysławas Rozwadowski taikliai atkreipė dėmesį, jog „paprotinė teisė, kaip *ius non scriptum*, nėra palanki teisės apibrėžtumui, kuris toks būtinas kiekvienoje organizuotoje visuomenėje, bei sukuria palankias sąlygas piktnaudžiauti net ir tiems, kuriems yra patikėti prižiūrėti teisės laikymąsi. Būtent toks patricijų teisėjų piktnaudžiavimas buvo postūmis užrašyti romėnų teisę, todėl ir buvo išleisti garsieji XII lentelių įstatymai [15, p. 44]. Taigi nors į Lietuvos teisės sistemą teisinio apibrėžtumo principas yra atėjęs iš Europos Sąjungos teisės, kurioje buvo aiškiai suformuluotas [15, p. 44], negalima pamiršti, jog pirmoji jį įgyvendinti praktiškai ėmėsi romėnų teisė.

Analizuojant teisinio apibrėžtumo principą kaip vienas jo aspektų nurodomas pagrįstas tikėjimas arba pagrįsti lūkesčiai, t. y. draudimas pernelyg dažnai keisti įstatymus, kad atitinkamai veikdamas asmuo turėtų garantiją, jog ir toliau civilinių teisinių santykių reglamentavimas drastiškai nepasikeis [15, p. 44]. Nors aiškiai neišreikšta, tačiau iš tikrųjų egzistavusį šitokią principą matome ir romėnų teisėje. Šio teisės principo formavimas Romoje visų pirma sietinas su tuo, kad, kaip teigia Wiesławas Litewski, tradencializmas ir konservatizmas buvo esmingiausiai pačių romėnų bruožai: jie patys labiausiai vertino *gravitas*¹⁷ ir *constantia*¹⁸ [16, p. 17]. Peteris Steinas teigia, jog romėnai buvo tvirtai įsitikinę, kad jų teisė esanti ilgalaikė ir patvari bei nuolatnamų laikų dalyvauja reikšmingiausiose romėniškojo gyvenimo srityse [13, p. 7]. XII lentelių įstatymai Romoje formaliai niekada nebuvo panaikinti, kol buvo parengtas *Corpus Iuris Civilis* [2, p. 184], nors bėgant laikui daugeliu požiūrių nebeatitiko sparčiai kintančių socialinių ir ekonominių sąlygų. Marekas Kuryłowiczius savo studijoje, skirtoje ne tik romėnų teisės istorijai, jos tradicijai, bet ir šiuolaikiniam šios istorinės teisės sistemos vaidmeniui [17], teigia, jog vėlesnė privatinės teisės raida labai buvo susijusi su XII lentelių įstatymų nuostatų aiškinimu, interpretavimu bei taikymu teismų praktikoje. Tai reiškė, jog formaliai nekeičiant pačių *leges* buvo stengiamasi, atitinkamai aiškinant jų nuostatas, pritaikyti įstatymus naujiems poreikiams. Taip aiškinant iš lakoniškų XII lentelių įstatymų nuostatų ne tik atsirado daugelis naujų teisės institutų, papildinusių senąją *ius civile* [17, p. 61], bet ir ypač suklestėjo teisės mokslas, nepaprastai aukštą lygį pasiekė teisinis argumentavimas.

Vienas iš pagrindinių šiuolaikinės teisės taikymo principų neretai yra išreiškiamas pasitelkiant į pagalbą lotynišką maksimą „*lex posterior derogat legi priori*“.¹⁹ Romanistikos mokslas veik vieningai tvirtina, kad šios

¹⁷ *Gravitas* – viena iš vadinamųjų romėniškų dorybių (greta *pietas* ir ypač artima *dignitas*), reiškianti rimtumą, išipareigojimų laikymąsi.

¹⁸ *Constantia* – pastovumas, žodžio laikymasis.

¹⁹ Lot. – vėlesni įstatymai panaikina ankstesnius.

paremijos pirmavaizdžiu dera laikyti į Justiniano *Digesta* (D. 1, 4, 4) įtrauktą fragmentą iš Modestino veikalų: „*Αἱ μεταγενέστεραι διαταξέεις τῶν προ αὐτῶν εἰσιν*“.²⁰ Kita vertus, pirmą kartą ši nuostata buvo suformuluota XII lentelių įstatymuose. Titas Livijus *Ab urbe condita* nurodo, jog *leges XII tabularum* būta įtvirtintos nuostatos, kad tai, ką paskutiniu laiku tauta įsakė, yra teisė ir galioja: „*In XII tabulis legem esse, ut quodcumque postremum populus iussisset id ius ratumque est*“.²¹

Dar viena reikšminga šiuolaikinės teisės savybė – tai imperatyviųjų (*ius cogens*) ir dispozityviųjų (*ius dispositivum*) teisės normų atskirtis. Ji susijusi su šiandien ir pritarimo, ir griežtos kritikos susilaukiančiu²², tačiau tūkstantmetę istoriją turinčiu teisės padalijimu į viešąją (*ius publicum*) ir privatinę (*ius privatum*). Viešosios ir privatinės teisės sąvokas tiksliai apibrėžė klasikinė romėnų teisė. Ulpianas teigia: „*Publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem*“ [23, p. 11]. Klasikinė jurisprudencija taip pat suformulavo ir principą, kad imperatyvios teisės normos negali būti pakeistos privačių asmenų tarpusavio susitarimu (*Papinianus D. 2, 14, 38: “Publicum ius privatorum pactis mutari non potest.”*) [23, p. 11]. Taigi, imperatyviosiomis teisės normomis yra formuluojamos besąlygiškos teisėto elgesio taisyklės, o dispozityviosios nustato tarytum savotiškus teisėto elgesio rėmus, kurių neperžengdami teisės subjektai gali savo nuožiūra konkretinti tarpusavio teisinių santykių turinį, t. y. įgyti subjektinių teisių ir pareigų. Šių nuostatų pradžiniais pagrindais galima laikyti, Gajaus nuomone, XII lentelių įstatymuose buvusią numatytą galimybę draugijų nariams sudaryti susitarimus (t. y. kurti sau teisę), kokius tik panorėję, kol tik nėra pažeidžiami viešosios teisės reikalavimai: „*His potestatem facit lex pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant*“.²³ Šią XII lentelių įstatymo nuostatą galima traktuoti ir kaip vieno iš pagrindinių civilinės teisės principų – sutarties laisvės pirmąją.²⁴

²⁰ Lot. – „*Posteriores leges plus valent quam quae ante fuerunt* – vėlesnieji įstatymai turi daugiau galios nei tie, kurie buvo anksčiau“. Panašiai teigia ir Paulius. Žr. D. 1, 3, 28 *Paulus libro quinto ad legem Iuliam et Papiam: “Sed et posteriores leges ad priores pertinent, nisi contrariae sint, idque multis argumentis probatur.* – Taigi ankstesnieji įstatymai taikomi tik tiek ir tik tuomet, kiek ir kai neprieštaruoja vėliau priimtisiems“ [18].

²¹ Livius 7, 17, 12. Taip pat žr. Salvatore'o Riccobono atliktą XII lentelių įstatymų teksto rekonstrukciją (toliau nuorodose – XII lentelių įstatymų teksto rekonstrukcija) [19, p. 21–75]. Ankstesnė Salvatore'o Riccobono atliktą XII lentelių įstatymų teksto rekonstrukcija (publikuota *Fontes iuris Romani anteiustiniani / Riccobono Salvatore, Giovanni Baviera, Ferrini Contardo, Furlani Giuseppe, I, Firenze, 1941, p. 21–75*) yra pateikiama ir elektroninėje laikmenoje [20].

²² Pavyzdžiui, Petras Leonas teisės skirstymą į *ius publicum* ir *ius privatum* laikė „netikru“ [21, p. 157].

²³ D. 47, 22, 4 *Gaius* (l. 4 ad eg. XII tab.). Taip pat žr. XII lentelių įstatymų teksto rekonstrukciją (*Tabula VIII, 27*).

²⁴ Sutarties laisvės principo esmę išreiškiančioje Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.156 str. 1 d. normoje taip pat nurodoma, jog šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises ir pareigas, taip pat sudaryti ir kodekso nenumatytas sutartis, jeigu tai neprieštaruja įstatymams. XII lentelių įstatymų vartojamas terminas *pactio* (*pactionem quam velint sibi ferre*) yra *pactum, pactum conventum* sinonimas [24, p. 190–191]. *Pactum* būtent ir reiškia netipinį susitarimą, nenumatytą romėniškųjų kontraktų si-

Lenkų romanistas prof. Edwardas Gintowtas teigia, jog kalbant apie XII lentelių įstatymus negalima atsakyti į klausimą, kada romėnai iš visų teisės normų atribėjo tokias, kurias priskyre privatinei teisei – *ius privatum*, priešindami jas viešajai teisei, o klestinčios, klasikinės jurisprudencijos atstovams šis teisės diferenciacijimas yra toks akivaizdus, jog į jį mažai kreipiama dėmesio ir užsiimama beveik išimtinai privatine teise. Kita vertus, būtent XII lentelių įstatymuose, prof. E. Gintowto nuomone, išryškėja vienas privatinės teisės institutams bendras bruožas – tai subjektinę teisę turinčio asmens gynybos būdas, pasireiškiantis kaip procesas, kuriame dalyvauja *iudex privatus*, tai reiškia teisėjas, kuris nėra valstybės pareigūnas, paskirtas nuolat atlikti teisėjo funkcijas, tačiau toks pats pilietis, kaip ir ginčo šalys, nors paprastai priklausantis ypač didelę pagarbą pelnusiems visuomenės sluoksniams [25, p. 2].

Prabilus apie pažeistų ar ginčijamų subjektinių teisių gynybos būdus negalima neužsiminti ir apie XII lentelių įstatymų sudarymu tuometinėmis sąlygomis pakankamai aiškiai apibrėžtą santykį tarp procesinės teisių gynybos ir savignos. Visuotinai pripažįstama, jog *leges XII tabularum* galutinai nepašalino savignos iš subjektinių teisių gynybos būdų sistemos. Peterio Steino teigimu, atskirais atvejais savignos toleruota, kadangi visuomenė nebuvo pakankamai stipri, kad ją eliminuotų, tačiau XII lentelių įstatymai liudija apsisprendimą ją institucionalizuoti ir griežtai apriboti [13, p. 4].²⁵ Prof. E. Gintowto tvirtinimu: „Legisakciniame procese ir greita jo vis dėlto dar būta (negausių) savignos, kurios taikymas priešistoriniais laikais buvo nepaprastai platus, likusių, tačiau XII lentelių epochoje, augant valstybinės valdžios galioms, jie greičiau sudaro tik išimtis iš taisyklės“ [25, p. 2].²⁶ Sebastião Cruzo nuomone, III iš XII lentelių esantis antrasis įstatymas „*Post deinde manus iniectio esto. In ius ducito*“²⁷ yra aiškus įrodymas, jog *leges XII tabularum* nepripažino *vindicta privata* bent jau kaip bendrojo teisių gynybos principo, o tai laikytina didele pažanga primityvaus teisinio reguliavimo, egzistavusio antikos tautos, sąlygomis bei tokia XII lentelių įstatymų įtvirtinta nuostata, kurią perėmė visų civilizuo- tų valstybių įstatymų leidyba [2, p. 188].

Male enim nostro iure uti non debemus – tai šiuolaikinio draudimo piktnaudžiauti teise, įgyvendinti subjektines teises ir jomis naudotis ne pagal socialinę pa-

stemos. Laipsniškas procesinės gynybos suteikimas subjektinėms teisėms, kylantioms iš paktų, buvo labai reikšmingas žingsnis, kurį romėnų teisė žengė link nuoseklesnio sutarties laisvės principo įgyvendinimo (*Pacta conventa servavimus est*). Kaip matome, tam tikri reikšmingi šio principo pradmenys buvo suformuluoti jau XII lentelių įstatymuose, leidusiuose draugijų nariams sudaryti bet kokius imperatyvioms įstatymo normoms neprieštarujančius susitarimus.

²⁵Iš tiesų savignos naudojimo atvejai XII lentelių įstatymuose yra gana griežtai reglamentuoti. Pavyzdžiui, *Tabula VIII, 12* nurodoma, kad jeigu užmušamas vagis, kuris vogė nakčia, laikoma, jog jis užmuštas teisėtai.

²⁶ Savignos pasireiškimo atveju E. Gintowtas laiko ne teisme vykstantį rankos uždėjimą ant priešingos šalies, kuri buvo nuteista teismo sprendimu, atvejį – *manus iniectio iudicati*.

²⁷ Paskui tebūnie uždedama [ieškovo] ranka [ant atsakovo]. Tebūnie [atsakovas] vedamas į teismą [pas magistratą]. Žr. XII lentelių įstatymų teksto rekonstrukciją (*Tabula III, 2*).

skirtų principo pirmtakas, įtvirtintas Gajaus *Institutiones* (Gaius 1, 53) [26, p. 36]. Vis dėlto pati idėja, jog kiekviena subjekcinė teisė privalo būti įgyvendinama taip, kad tai atitiktų ne tik ja disponuojančio teisės subjekto poreikius, bet nepažeistų ir kitų visuomenės narių teisėtų interesų, kyla iš XII lentelių įstatymų. Gajus nurodydamas teisės principą *male enim nostro iure uti non debemus* pažymi, jog būtent siekiant uždrausti piktnaudžiauti teise eikvotojui neleidžiama savarankiškai tvarkyti savo turta ir juo disponuoti (*qua ratione et prodigis interdicitur bonorum suorum administratio*). Franciszekas Longchamps'as de Bérier tvirtina, kad taip jau archainė romėnų teisė reagavo į visiškai akivaizdžius ir ilgiau negalimus toleruoti ekscesus įgyvendinant savo teises [27, p. 64]. Piktnaudžiavimo turčinėmis teisėmis (*prodigias*) atvejais XII lentelių įstatymuose nėra vienintelis, kai įstatymai įtvirtino draudimą piktnaudžiauti teise. Pavyzdžiui, įgyvendindamas *patria potestas* šeimos tėvas turėjo teisę atiduoti sūnų kito *pater familias* valdžion (*in mancipium*), dėl to *filius familiae* patekdavo į faktinę vergo padėtį. XII lentelių įstatymai nustatė, jog tėvui pardavus sūnų triskart, šis tampa laisvas nuo tėvo valdžios. Vėliau interpretuojant šią nuostatą susiformavo emancipacijos institutas, tačiau, Peterio Steino nuomone, pirminis tokio teisinio reglamentavimo tikslas buvo sutramdyti piktnaudžiavimą tėvo valdžia [13, p. 7].

Šiuolaikiniam teisininkui visiškai natūralus ir suprantamas atrodo įstatymo (*lex*), kaip aukščiausią galią turinčio teisės normų akto, statusas. *Lex* charakterizuoja tokios savybės kaip abstraktumas, bendrasis jame įtvirtintų teisės normų, numatančių tipinio elgesio modelius ir skirtų teisės subjektų visetui, pobūdis. Romėnų teisėje įstatymo sąvoką Respublikos ir Principato epochų sandūroje apibrėžė sabiniečių teisės mokyklos įkūrėjas Kapitonas (Capito). Jis teigė, kad įstatymo esama bendro tautos, t. y. į tautos susirinkimą (*comitia*) susibūrusių patricijų arba plebso²⁸, įsakymo, kuris priimtas siūlant magistratui: „*Lex est generale iussum populi aut plebis rogante magistratu*“.²⁹ Kita vertus, pačią idėją, jog įstatymų leidėjas privalantis rūpintis tik pačiais svarbiausiais, teisės subjektų visumai aktualiais klausimais, o ne išimtinu teisiniu reguliavimu, taikytinu atskiriems asmenims, išskėlė XII lentelių įstatymai. Tokias nuostatas (*Privilegia non inroganto, leges (...) XII tabulis (...) privilegia tollit*) buvus įtvirtintas XII lentelių įstatymuose nurodo Markas Tulijus Ciceronas savo traktate „Apie įstatymus“ „*De legibus*“ (*Cicero de legibus 3, 4, 11*) [30]. Taigi *lex XII tabularum* draudė balsavimui tautos susirinkime teikti įstatymų projektus, kuriais būtų nusta-

²⁸ Plebėjai rinkdavosi į atskirą susirinkimą – *consilium plebis*, leidusį savuosius teisės normų aktus – *plebiscita*, kurių teisinis statusas 287 m. pr. Kr. priimtu *lex Hortensia* buvo prilygintas patricijų *comitia* leidžiamų *leges rogatae* teisiniam statusui. Gajus nurodo, jog nuo to laiko plebiscitai tapo privalomi visai romėnų tautai: „*plebiscita universum populum tenerent*“ (G. 1,3) [26, p. 1–2].

²⁹ Apie šią Kapitono (Capito) pateiktą *lex* sampratą savo veikale „Atikos naktys“ („*Noctes Atticae*“) užsimena Aulas Gelijus (Aulus Gellius). Žr. (Gell. 10, 20, 2) [8]. Plačiau apie *lex*, *plebiscitum* ir *privilegium* santykio problemą žr. [29, p. 41 ir toliau].

tomos privilegijos³⁰ tam tikriems asmenims. Šiose XII lentelių įstatymų nuostatose visiškai pagrįstai galima mėginti išvelgti ir besiformuojančius šiuolaikinėje teisėje visuotinai pripažįstamo asmenų teisinės lygybės principo pirmavaizdžius³¹. Sebastião Cruzas teigia, jog teisinė nelygybė susiklosčiusi pontifikams *mores maiorum* aiškinant nepalankiausiai plebėjams, patricijams reiškė tik galimybes ir teises, o plebėjams – suvaržymus ir įpareigojimus, sukūrė palankią atmosferą reikalauti rašytinio įstatymo ir lygybės režimo jį taikant [2, p. 179]. Ovidijus apie XII lentelių įstatymus rašė (*Fastorum III, 279*): „*Inde datae sunt leges, ne firmitior omnia possit*“³² [16, 57]. W. Litewski pažymi, jog XII lentelių įstatymai buvo išleisti siekiant užkirsti kelią stipriųjų savivalei prieš silpnuosius. Jo nuomone, tai atspindi tam tikrą lygybės, kuri romėniškoms sąlygomis galima tik tarp piliečių, siekimo idėją, kuri pasireiškė jau graikiškoje *isonomia* [16, 57]³³.

Galbūt kiek didesnio išvalgumo reikalauja mėginimai XII lentelių įstatymuose pastebėti kai kurias ir šiandien reikšmingas nuostatas, susijusias su teisės normų aktų paskelbimu. Salvatore'o Riccobono parengtoje XII lentelių įstatymų teksto rekonstrukcijoje, be dvylikos lentelių, esama dar dvylikos fragmentų, kurių tiksli vieta įstatymų sistemoje nėra nustatyta (*fragmentae incertae sedis*). Priešpaskutiniame iš jų – vienuolik-tame cituojamas apie 430–489 metus gyvenęs galų-romėnų poetas, diplomatas, vyskupas Sidonijus Apolinaris (Gaius Sollius Modestus Sidonius Apollinaris). Jis teigia (ep. 8, 6, 7): „*Per ipsum fere tempus, ut decemviraliter loquar, lex de praescriptione tricennii fuerat „proquiritata“*“ [31]. Ir iš tiesų romėnų teisės istorija patvirtina, jog kiek anksčiau nei gyveno ir kūrė Sidonijus Apolinaris, t. y. 424 metais, imperatorius Teodosijus nustatė bendrąjį trisdešimties metų ieškinio senaties terminą (*praescriptio longi temporis*). Šis terminas romėnų teisėje atsirado dėl to, kad įgyjamosios senaties institutas (*usucapio*) netaikytas provincijų žemės sklypams, kurie nebuvo kviritinės nuosavybės objektas.

³⁰ *Privilegium* romėnų teisėje nerekėtų sutapatinti su šiuolaikine šio termino samprata. Kai kurie romanistai, pavyzdžiui, W. Litewski, nurodo, kad *privilegia* galėjo reikšti ir tam tikram teisės subjektui mažiau palankų teisinį reguliavimą (*privilegia odiosa*). W. Litewskio teigimu, būtent tokias privilegijas, kurios subjektui nesuteikia papildomų teisių, bet nustato tam tikrus apskundimus ar teisių apribojimus, ir uždraudė XII lentelių įstatymai [24, p. 212].

³¹ Pažymėtina, jog išimtinų teisės normų (*ius singulare*) egzistavimas romėnų teisėje neturėtų būti vertinamas kaip prieštaraujantis minėtam asmenų teisinės lygybės principui. Šios rūšies normų formavimąsi lėmė išskirtinis kai kurių teisės subjektų grupių (moterų, eikvotojų) statusas ar savybės, tačiau išimtinio teisinio reguliavimo nustatymu nebuvo siekiama tokiems asmenims pakenkti nustatant siauresnes subjektinių teisių įgyvendinimo ribas, bet kaip tik siekiant apsaugoti jų interesus, užkirsti kelią galimam piktnaudžiavimui savo teise ir kartu kitų asmenų teisėtų interesų pažeidimui. Būtent taip nurodo Paulius: „*Ius singulare est, quod contra tenorem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est*“ – Išimtinė teisė yra tokia, kuri prieštaraujant bendrosioms teisės nuostatoms, yra nustatoma kienu nors naudai“ (D.1,3,16 *Paulus libro singulari de iure singulari*).

³² „Įstatymai buvo išleisti tam, kad stipresnis nebūtų visagalis“.

³³ *Isonomia* – iš graik. *iso nomos* – vienodas taikymas, paprotys. Senovės Graikijoje reiškė lygias politines teises. *Isonomia* yra laikoma istoriniu ir filosofiniu šiuolaikinės demokratijos pagrindu.

Asmeniui, valdžiusiam provincijos žemės sklypą įstatymo nustatytą laiką (trisdešimt metų), nuosavybė pagal įgyjamąją senatį neatsirasdavo, tačiau pareiškus ieškini dėl sklypo išreikalavimo jo valdytojui suteikta teisė į pareikštą reikalavimą atsikirsti ieškinio senatimi (*temporis praescriptio*). Ilgainiui ieškinio senaties institutas šiuo atveju buvo transformuotas į įgyjamąją senatį. Justiniano teisėje abiejų šių institutų nuostatos. Kita vertus, klasikinėje teisėje, o juo labiau XII lentelių įstatymų epochoje ieškinio senaties terminai buvo taikomi tik nedaugeliui ieškinių (dažniausiai baudžiamiesiems pretorių ieškiniams). Kodėl tad nurodymas apie įstatymo, nustatančio bendrąjį ieškinio senaties terminą, Sidonijus Apolinaris užsimena ir apie *decemviri* bei konstatuodamas įstatymo paskelbimo faktą („*proquiritata*“) pažymi, jog jis kalba tarytum *decemviri*, taip, kaip buvo įprasta XII lentelių įstatymų kūrėjams? Manytina, jog savo „Laiškuose“ („*Epistulae*“) Sidonijus Apolinaris greičiausiai kalba ne apie kokį nors XII lentelių įstatymuose buvusį nustatytą ieškinio senaties terminą, bet apie naujai priimtų teisės normų aktų paskelbimą ir įsigaliojimą. Tokia nuomonė grįstina tuo, jog nustatant teisės normų aktų skelbimo tvarką XII lentelių įstatymai yra unikalus romėnų teisės istorijos reiškinys. Dera prisiminti, kad šis teisės paminklas pasaulį išvydo, kai pati romėnų teisė išgyveno vadinamąją ezoterinę raidos fazę³⁴. Iki 304 m. pr. Kr. cenzoriaus Apijaus Klaudijaus raštininkui (*scriba*) Gnėjui Flavijui paskelbiant procesinių formulių tekstus ir teisminį kalendorių bei 300 m. pr. Kr. priimant *lex Ogulnia*, kuri suteikė teisę pontifikų ir augurų kolegijų sudėtyje dalyvauti ne tik patricijams, bet ir plebėjams, teisė Romoje buvo žinoma ir prieinama tik labai mažam asmenų būriui. XII lentelių įstatymai šiuo aspektu sudarė reikšmingą išimtį: jie buvo viešai paskelbti medines ar bronzines lenteles iškabinus *forum Romanum*.^{35,36} Taigi jau romėnų teisė, pradėdant nuo XII len-

telių įstatymų epochos, suformulavo pagrindinius naujų teisės aktų priėmimo ir paskelbimo principus: „*Non obligat lex nisi promulgata*. – Viešai nepaskelbtas įstatymas negalioja“. Šį principą įtvirtina ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 str.: „Galioja tik paskelbti įstatymai“ [32, p. 4]. Drauge su XII lentelių įstatymais romėnų teisėje suformuluotos teisės aktų skelbimo nuostatos buvo ir išlieka itin reikšmingos tokiems bendriesiems teisės principams kaip mūsų anksčiau minėtasis teisinis apibrėžtumas, pareiga žinoti galiojančias teisės normas. Ta pati romėnų teisė vėliau suformulavo bei labai išsamiai interpretavo ir šiuolaikinei teisei puikiai žinomą principą, skelbiantį, kad teisės nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės – *Ignorantia iuris non excusat*³⁷. Tačiau būtinoji šio principo (jo turinys romėnų teisėje turėtų būti savarankiškos tam paskirtos publikacijos tema), įgyvendinimo prielaida yra aiškiai suformuluoti, viešai paskelbti bei visuomenei prieinami teisės aktai.

Be abejo, sunku būtų paneigti, kad XII lentelių įstatymuose būta ir labai archaiškų teisės nuostatų, kurios iš pirmo žvilgsnio asocijuojasi su teisinio reglamentavimo netobulumu ar stačiai su jo primityvumu³⁸. Tačiau ar iš tikrųjų taip? Viena vertus, aišku, kad iš dalies kai kurios *leges XII tabularum* normos atspindi anuometinę romėnų visuomenės sandarą ir jos socialinę tikrovę. Pavyzdžiui, tokį pirminį išpūdį galima susidaryti skaitant XII lentelių nuostatą, jog testamentu leidžiama suteikti vergui laisvę, jei šis įpėdiniui ar kitam testatoriaus nurodytam asmeniui sumokės nustatytą pinigų sumą: „*Sub hac condicione liber esse iussus „si decem milia heredi dederit“*, *etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perveniet: idque lex XII tab. iubet*“³⁹. Kita vertus, iš šios nuostatos, atsiribojant nuo konkretaus *manumissio*⁴⁰ atvejo, galima spręsti jau tuomet romėnų teisėje egzistavus tokią gana sudėtingą juridinę konstrukciją kaip sąlyginis sandoris su atidedamąja sąlyga (*condicio suspensiva*), kurios atsiradimas priklauso nuo asmens valios (*condicio potestativa*). Taigi kai kurios net ir itin archaiško pobūdžio XII lentelių įstatymų nuostatos, kita vertus, skatina šiuolaikinį teisininką gebėti jose išvelgti besiformuojančius abstrakčius, taip pat ir galiojančiais teisei puikiai žinomus institutus bei teises konstrukcijas.

³⁴ Lenkų romanistas Ireneusz Żeberis romėnų teisės perėjimą iš ezoterinės į vadinamąją teisės vulgarizavimo (tapimo visuotinai žinoma ir prieinama) fazę sieja būtent su XII lentelių įstatymų pasirodymu ir vaizdžiai rašo: „Daugiau ar mažiau nuo XII lentelių įstatymų (V a. pr. Kr. vidurio) teisė iš dievų teisės palengva virsta žmonių teise, neiširta ir nesuprantama *fas* tampa sutartine ir žmonėms tarnaujančia *ius* [10, p. 21].“

³⁵ Apie šį XII lentelių įstatymų paskelbimo būdą aiškiai nurodo Pomponius: „(...) *quas in tabulis eboreas praescriptas pro rostris composuerunt, ut possint leges apertius percipi* (...) – „(...) *tie (scil. įstatymai – aut. past.)*, išrėžti dramblio kaulo lentelėse, buvo išstatyti tautos susirinkimui tribūnoje, kad būtų atviriau prieinami juos perprasti. Žr. D. 1, 2, 2, 4 [18].“

³⁶ Net ir vyraujant pontifikų teisinių žinių monopoliiu, XII lentelių įstatymai (ir galbūt dar keletas vėliau išleistų *leges*) buvo viešai paskelbti, o žinios apie juos perduodamos iš kartos į kartą. Kita vertus, kai kurie autoriai nėra linkę šios aplinkybės pervertinti. Pavyzdžiui, lenkų romanistė Maria Zabłocka, viena iš XII lentelių įstatymų teksto rekonstrukcijos vertėjų į lenkų kalbą, nurodo, jog (daugiau ar mažiau tikslus) XII lentelių įstatymų teksto žinojimas neturėjo lemiamos reikšmės praktiškai dalyvaujant procese ir vedant bylas, kadangi reikėję atlikti atitinkamą įstatymų normų aiškinimą (interpretavimą), o tai iš pradžių buvo išimtinė pontifikų prerogatyva [9, p. 13]. Apie tai, jog taip pat ir XII lentelių įstatymų nuostatų aiškinimas buvo išimtinė pontifikų kolegijos kompetencija, kalba ir Pomponijus: „*Et ita eodem paene tempore tria haec iura nata sunt: lege duodecim tabularum ex his fluere coepit ius civile, ex isdem legis actiones compositae sunt. Omnium tamen harum (scil. et legum XII tabularum) et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant*“. Ir taip beveik

tuo pačiu metu susiformavo trys teisės dalys. Tai yra: XII lentelių įstatymai, iš jų kilusi *ius civile*, iš kurios panašiai buvo sudaryti ieškiniai remiantis įstatymais. Tačiau visų jų (tai reiškia ir XII lentelių įstatymo – *aut. past.*) aiškinimo mokslas ir patys ieškiniai buvo pavesti pontifikų kolegijai (D.1,2,2,6 *Pomponius libro singulari enchiridii*) [18].

³⁷ D.22.9.6 *Paulus libro singulari de iuris et facti ignorantia: Regula est iuris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere* [18].

³⁸ Reikia pažymėti, jog teisės technikos požiūriu, *leges XII tabularum* buvo labai pažangūs, nes anksčiau įstatymai reglamentavo tik konkrečius atvejus, o drauge su šiuo teisės normų aktu atsiranda abstrakčios, bendro pobūdžio teisės normos. Lenkų romanistas W. Litewski nedviprasmiškai pažymi, jog kazuistika buvo būdinga nemažai daliai romėniškųjų *leges*, tačiau *ne leges XII tabularum* [16, p. 15, 57].

³⁹ Tokią nuostatą buvus XII lentelių įstatymuose sužinome iš poklasikinio romėnų teisės rinkinio *Regulae Ulpiani* (*Ulpianus* 2, 4) [33]. Taip pat žr. XII lentelių įstatymų teksto rekonstrukciją (*Tabula VII*, 12).

⁴⁰ *Lot. vergo* – paleidimas į laisvę.

Anksčiau pateiktas atvejis nėra vienintelis ar išimtinis. Antai V a. gyvenęs ir lotynų kalba rašęs krikščionių moralistas Salvijanas savo veikale „Apie dieviškąjį valdymą“ („*De gubernatione Dei*“) nurodo XII lentelių įstatymuose buvus įtvirtintą nuostatą, draudžiančią užmušti žmogų be atitinkamo teismo nuosprendžio: „*Interfici enim indemnatum quemcunque hominem etiam XII tabularum decreta vetuerunt*“ (*De gubern. Dei* 8, 5) [34]⁴¹. Ši nuostata ne tik liudija aukštą bendrąją to meto romėnų teisinę kultūrą, bet taip pat visiškai pagrįstai gali būti laikoma šiuolaikinės nekaltumo prezumpcijos pirmtake. Štai Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 str. 1 dalyje taip pat nurodoma, jog asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu [32, p. 7]. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 str. 6 dalyje analogiškai nustatyta, kad kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas šio kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu [35, p. 54].

Aptarta *leges XII tabularum* nuostata yra ne vien minėtosios šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje galiojančios nekaltumo prezumpcijos pagrindas. Joje galima išžvelgti formuojantis tokias principines teisės nuostatas kaip žmogaus, padariusio nusikaltimą, teisė į tai, kad jo būtų teisingai išnagrinėtų teismas (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 str. 1–2 d.), teismo kaip vienintelės jurisdikcinės institucijos, kompetentingos vykdyti teisingumą ir spręsti teisinės atsakomybės klausimus, samprata (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 str.) [32, p. 7, 24].

IŠVADOS

Ši kai kurių XII lentelių įstatymų normų apžvalga leidžia priėti prie išvados, jog pirmajame rašytiniame romėnų teisės paminkle buvo išreikštas visas pluoštas teisinių idėjų, tapusių tolesnės teisės raidos pagrindu. Ne veltui vertindamas *decemviri* veikalo reikšmę žymus XIX a. antrosios pusės–XX a. lenkų kultūros istorikas, klasikinės filologijos specialistas, Varšuvos bei Peterburgo universitetų profesorius ir apskritai vienas universaliausių antikinio pasaulio tyrinėtojų Tadeušas Zielinskis (Tadeusz Zieliński) viename iš ciklo „Antikos pasaulis“ („*Świat antyczny*“) veikalų, skirtų Romai, – 1935 m. pasirodžiusiame „Romos valstybė“ („*Rzeczpospolita Rzymska*“) labai taikliai atkreipė dėmesį, jog: „XII lentelių įstatymai – tai visos vėlesnės romėnų teisės užuomazga. O ši teisė buvo tokia tobula, kad visos civilizotos tautos nuosekliai ją perėmė pritaikydamos savo reikmėms. Ir mes iki šios dienos tebesinaudojame šia teise“ [36, p. 67]. Ir iš tiesų, žvelgiant iš šiuolaikinės teisės perspektyvos XII lentelių įstatymai iki šiol aktualūs tuo, kad:

1. Bendrųjų šiuolaikinės teisės principų formavimuisi reikšmingas tiek XII lentelių įstatymų turinys, tiek

šio teisės akto genezė. Pagrindinis tikslas, skatinęs teisinių papročių sąvado parengimo iniciatyvas, – tai teisinio reguliavimo apibrėžtumas. Ragindami užrašyti teisinius papročius plebėjai nesiekė sau palankesnio teisinio reguliavimo – tai aiškiai atspindi kai kurios *leges XII tabularum* nuostatos, o tik vienodo šių papročių aiškinimo ir taikymo visiems teisės subjektams.

2. Kaip šiuolaikinio asmenų teisinės lygybės principo pradmuo, o kartu šiuolaikinės įstatymo (*lex*), kaip aukščiausią galią turinčio teisės normų akto, sampratos formavimuisi svarbi nuostata gali būti laikomas XII lentelių įstatymuose įtvirtintas draudimas nustatyti privilegijas, t. y. jokiais racionaliais motyvais neparemtą išimtinį teisinį reguliavimą: *decemviri* vienareikšmiškai nurodė, jog reguliavimas įstatymais yra skirtas teisės subjektų visetui, o pats įstatymas jokiū būdu negali susiaurėti iki individualaus pobūdžio akto.

3. Ne mažiau svarbus ir faktas, jog XII lentelių įstatymai Romoje formaliai nebuvo panaikinti iki pat imperatoriaus Justiniano kodifikacijos. Jų pritaikymas besikeičiančiai socialinei tikrovei sietinas su aktyvia pretorių ir teisininkų veikla.

4. Kalbant apie bendruosius šiuolaikinės teisės principus minėtina dar daugelis XII lentelių įstatymų nuostatų. Pavyzdžiui, su teisės apibrėžtumu tiesiogiai susijęs ir šiuolaikinis konstitucinis principas, skelbiantis, jog galioja tik įstatymų nustatyta tvarka paskelbti teisės aktai. Šio principo užuomazgą taip pat derėtų ieškoti pačioje XII lentelių įstatymų priėmimo istorijoje: romėnų teisei išgyvenant ezoterinę savo raidos fazę *leges XII tabularum* buvo pirmieji viešai paskelbti (*lex proquiritata*) ir visuotinai žinomi teisės normų aktai. Ta pati romėnų teisė, vėlesnėse savo raidos epochose generavo ir dar vieną su tuo tiesiogiai susijusią nuostatą, šiandien tapusią konstituciniu principu: „*Ignorantia legis neminem excusat*“.

5. Atskirų romėnų teisės institutų, kaip, pavyzdžiui, tėvo valdžia (*patria potestas*), nuosavybė, reglamentavimas numatant šių teisių ribojimą liudija tendenciją reikalauti subjektines teises įgyvendinti pagal jų socialinę paskirtį ir jomis nepiktnaudžiauti.

6. *Leges XII tabularum* aptinkame formuojantis kai kuriuos itin reikšmingus bendruosius teisės normų aiškinimo ir taikymo principus, teisės normų kolizijos ir konkurencijos situacijų sprendimo taisykles, kaip, pavyzdžiui, nuostatą, jog vėlesni teisės normų aktai panaikina ankstesnių galiojimą, draudimą privačių asmenų susitarimu keisti imperatyvių teisės normų turinį, kuriame drauge išžvelgtini ir šiuolaikinėje civilinėje teisėje galiojančio sutarties laisvės principo pradmenys. Teisinėje valstybėje juridinės atsakomybės mechanizmų realizavimas neišvaiduojamas be atitinkamų teisės saugos institucijų procesinės veiklos ir jų priimamų procesinių sprendimų. Tuo tarpu jau XII lentelių įstatymai draudė taikyti mirties bausmę (užmušti) nesant atitinkamo teismo nuosprendžio, kuriuo tokios rūšies bausmė būtų paskirta. Taigi, būtent *leges XII tabularum* yra pagrindas formuojantis tokioms principinėms šiuolaikinės teisės nuostatoms kaip žmogaus, padariusio nusikaltimą, teisė į tai, kad jo būtų teisingai išnagrinėtų teismas, baudžia-

⁴¹ Taip pat žr. XII lentelių įstatymų teksto rekonstrukciją (*Tabula IX*, 6).

mojoje teisėje galiojanti nekaltumo prezumpcija, pagaliau teismo, kaip vienintelės jurisdikcinės institucijos, kompetentingos vykdyti teisingumą ir spręsti teisinės atsakomybės klausimus, samprata.

LITERATŪRA

- Kipp, Th. 1939. *Romėnų teisės šaltinių istorija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1939.
- Cruz, S. 1984. *Direito romano (Ius romanum)*. Introdução. Fontes. Coimbra: Gráfica de Coimbra, 1984, vol. 1.
- Kolańczyk, K. *Prawo rzymskie*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis™, 2001.
- Zabłocka, M. *Ustawa XII tablic*. Rekonstrukcje doby Renesansu. Warszawa: Liber, 1998.
- Kuzavinis, K. 1996. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Ливий, Т. 1993. *История Рима от основания города*. Москва: Наука, 1993, т. 3.
- Debiński, A. 2003. *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis™, 2003.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
- Zabłocka, M. 2001. Ustawa XII tablic źródłem zasad współczesnego prawa. In *Honeste vivere. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Władysława Bojarskiego*. Toruń, 2001.
- Szymoszek, E.; Żeber, I. 2005. *Prawo rzymskie*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005.
- Girard, Paul Frédéric. 1936. *Romėnų teisė*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1936, t. 1.
- Kuryłowicz, M. 2006. *Prawa antyczne. Wykłady z historii najstarszych praw świata*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006.
- Stein, P. 1999. *Roman Law in European History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Bakanas, A.; Bartkus, G.; ir kt. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2001.
- Lesiński, B.; Rozwadowski, W. 1985. *Historia prawa*. Warszawa-Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.
- Litewski, W. 2001. *Podstawowe wartości prawa rzymskiego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2001.
- Kuryłowicz, M. 2003. *Prawo rzymskie, Historia tradycja współczesność*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003.
- Imperatoris Iustiniani Corpus Iuris Civilis*. <http://webu2.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/corpjurciv.htm> [žiūrėta].
- Fontes Iuris Romani Antejustiniani / Riccobono Salvatore, Giovanni Baviera, Ferrini Contardo, Furlani Giuseppe, P. Florentiae, 1968.
- Riccobono, Salvatore. *Lex duodecim tabularum*. http://webu2.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Leges/twelve_Riccobono.htm [žiūrėta].
- Leonas, P. 1931. *Teisės enciklopedijos paskaitos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1931.
- Vaišvila, A. 2000. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
- Rominkiewicz, J.; Szymoszek, E.; Żeber, I. 1998. *Prawo rzymskie. Teksty źródłowe dla ćwiczeń*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998.
- Litewski, W. 1998. *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, 1998.
- Gintowt, E. 2005. *Rzymskie prawo prywatne w epoce postępowania legisakcyjnego (od decemviratu do lex Aebutia)*. Warszawa: Liber, 2005.
- Gai Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius*. 2004. Poste Edward. Oxford: Clarendon Press, 1904, p. 36.
- Longchamps de Berier Franciszek. *Nadużycie prawa w świetle rzymskiego prawa prywatnego*. Wrocław: Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN im. S. Kulczyńskiego, 2004.
- Aulus, Gellius. *Noctes Atticae*. <http://www.forumromanum.org/literature/gellius.html> [žiūrėta].
- Zabłocki, J. 1990. *Kompetencje patres familias i zgromadzeń ludowych w sprawach rodziny w świetle Noctes Atticae Aulusa Gelliusa: Rozprawa habilitacyjna*. Nauki prawne: prawo rzymskie. Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 1990.
- Cicero, Marcus Tullius. *De legibus*. <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/leg.shtml> [žiūrėta].
- Sidonius, Apollinaris. *Epistulae*. <http://www.tertullian.org/fathers> [žiūrėta].
- Lietuvos Respublikos Konstitucija*. Vilnius: Mūsų Saulė, 2006.
- Regulae Ulpiani*. http://www.constitution.org/sps/sps01_3.htm [žiūrėta].
- Salvianus de gubern. Dei* // http://www.constitution.org/sps/sps01_3.htm [žiūrėta].
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
- Zieliński, T. 1989. *Rzeczpospolita Rzymska*. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk“, 1989.

LAWS OF XII TABLES: GERMS OF THE CONTEMPORARY LAW MAXIMS

Stasys Vėlyvis *
Mykolas Romeris University

Marius Jonaitis **
Mykolas Romeris University
Counsellor of the Chairman in Kaunas county court

Summary

The Laws of XII tables (leges XII tabularum) appeared in the middle of the 5th century BC and belong to the very first written source of the Roman law. The Roman law science qualifies this legal record as a “magnificent legal work”, a “fundamental monument of the Roman law containing entire ancient legal creation that defined further law development guidelines”, a “rudiment of the whole posterior Roman law” and “the law we are still using today”.

The Romans regarded the laws of XII tables as the source of entire law, i.e. both public and private law (fons om-

* Social sciences, law, habilitated doctor. Professor and head of the Civil Procedure Department at Law Faculty of Mykolas Romeris University.

** Social sciences, law, doctor. Lecturer of the Civil Procedure Department at Law Faculty of Mykolas Romeris University; Counsellor of the Chairman in Kaunas county court.

nium publicum privatique iuris) and Marcus Tullius Cicero maintained that school pupils of Rome would learn provisions of the Laws by heart. In other words, the Laws of XII tables was somewhat like a “fundamental law” that approved the most important thitherto developed legal traditions and consolidated significant legal regulation principles.

The authors of the present work try to take the Laws of XII tables not only traditionally, i.e. from the point of view of the law history, as the outstanding monument of the Roman law preclassic period, but make attempts at identifying within the reconstructed text some principles and provisions developed by modern law.

Their search seems to be successful enough. The authors of the present publication happen to find in the Laws of XII tables such general law interpretation and application principles like a provision incident to effectiveness of the rule of law in regard to time, that posterior legal acts abolish validity of the prior ones, the principle that maintains that legal power acquires only publicly promulgated rule of law, prohibitions for subjects of legal relations to change by mutual agreement

imperative rules of law and in relation with it general classification of law into public and private, principles defining equality of individuals before law and legal regulation universality, provision that prohibits unreasonably to apply an exceptional legal regime for separate groups of legal subjects, etc.

Authors of the current article as well claim the germs of such principles of the contemporary law as the exclusivity of self-defence, prohibition to abuse one’s law to be found in the ancient Roman laws of XII tables.

Moreover, the genesis of the first written source of *ius civile Romanum* itself shows the persistent endeavours of ancient Romans to achieve several qualities of law that today are treated as the indispensable traits of civilized legal system. These are the explicitness and stability of law.

Keywords: Roman law, impact of the Roman law on contemporary law, Laws of Twelve Tables, general principles of law, explicitness and stability of law.